№ 84 Մայիսի 21 (Յունիսի 2) 1880 Մայիսի 21 (Յունիսի 2) № 84

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Տարեկան գինը 10 րուբլի, կէս տարվանը 6 րուբլի: Առանձին համարները 5 կոպէկով:

Թիֆլիսում գրվում են միայն խմբագրատան մէջ:

Օտարաքաղաքացիք դիմում են ուղղակի Тифлисъ. Редакція „Мшакъ"

ՄՇԱԿ

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ (Բացի կիրակի և տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով:

Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Քաղաքական մտածմունքներ.—Ներքին տեսութիւն. Ներքին լուրեր.—Արտաքին տեսութիւն. Անգլիական դեսպան Գօշէնի յանձնարարութիւն. Պարսկաստան. Նամակ Թիւրքիայից. Նամակ Գերմանիայից.—«Մշակի» հեռագիրներ. — Յայտարարութիւններ. — Բանասիրական. Խենթը.

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՄՏԱԾՄՈՒՆՔՆԵՐ

—

Անգլիական մինիստրութեան փոխվելը այն երևոյթն է Եւրոպայի քաղաքական կեանքի մէջ, որ այս րոպէիս զբաղեցնում է ամենքին:

Անգլիական ազատամիտ կուսակցութեան յաղթութիւնը և Գլադստոն-Գրէնվիլի մինիստրութեան կազմելը մեծ նշանակութիւն ունի ոչ թէ միայն նոյն իսկ Անգլիայի համար, բայց և ամբողջ Եւրոպայի և ամբողջ լուսաւորված աշխարհի համար:

Եթէ մի անցաւոր հայեացք գցենք տասն և իններորդ դարի պատմական ամբողջ ընթացքի վրա, կը համոզվենք, որ շատ աննշան ընդմիջումներով, ներկայ դարի գրեթէ ամբողջ ընթացքի ժամանակ տիրապետում էր, կամ առաջին դեր էր խաղում Եւրոպայում, թէև փոփոխապէս այս կամ այն պետութիւն, բայց միշտ մի զինուորական պետութիւն:

Լուսաւոր, տասն և իններորդ դարը ձեռք ձեռքի տուած էր ընթանում ամենաարիւնահեղ պատերազմների հետ, և իսկապէս արգելք էր լինում Եւրոպայի կանոնաւոր խաղաղ զարգացման: Էլ ես չենք խօսում Նապոլէօն I-ի կործանիչ պատերազմների մասին, որոնք հետևանք էին ֆրանսիական աշխարհակալութիւնների: Բայց վեր առնենք միայն եւրոպական քաղաքական կեանքի ամենավերջին տարիները:

Վեր առնենք Եւրոպայի կեանքի վերջին երեսուն տարին, - և ի՞նչ ենք տեսնում...

Յիսուններորդ թւականներից սկսած Եւրոպայում առաջին դեր խաղացող և մնացած պետութիւններին ուղղութիւն տուող պետութիւնը՝ զինուորական մի պետութիւն էր, Նապոլէօն III-ի Ֆրանսիան: Նապոլէօնի անկումից յետոյ, երբ Ֆրանսիան դադարեց զինուորական պետութիւն լինելուց, դարձաւ մի խաղաղ հանրապետութիւն, նա այլ ևս չունեցաւ իր առաջվայ նշանակութիւնը: Նրա տեղը հանդէս դուրս եկաւ, որպէս Եւրոպայում առաջին դեր խաղացող, դարձեալ մի զինուորական պետութիւն, միացած Գերմանիան: Վերջին ժամանակները Գերմանիան սկսեց հետզհետէ կորցնել այն սկզբնական նշանակութիւնը, որ ստացաւ Ֆրանսիայի հետ ունեցած պատերազմից յետոյ և Եւրոպայի քաղաքական կեանքի մէջ սկսեց առաջին դերը խաղալ մի այլ պետութիւն, բայց դարձեալ մի զինուորական պետութիւն. դա Բիկոնսֆիլդի Անգլիան էր:

Այդպիսով մի քառորդ դարից աւելի Եւրոպան զինուորական ոգով էր կրթվում, նրա քաղաքական կեանքը գտնվում էր միշտ զինուորական ուղղութիւն ունեցող այս կամ այն առաջնակարգ պետութեան ներգործութեան տակ: Իսկ Եւրոպան, յայտնի է, ազդեցութիւն ունի և աշխարհիս մնացած երկիրների քաղաքական կեանքի ուղղութեան վրա:

Բայց յանկարծ տեսարանը փոխվում է: Առաջնակարգ պետութիւն, Եւրոպայի քաղաքական կեանքի մէջ ամենից մեծ բարոյական ազդեցութիւն ունեցող պետութիւն հանդիսանում է մի զօրեղ, բայց խաղաղասէր պետութիւն, մի պետութիւն, որի ուղեցոյցն է՝ մարդասիրութիւն և ազգերի խաղաղ, ինքնուրոյն զարգացում...

Դա այժմեան Անգլիան է: Պարզ է որ այդ տեսակ կերպարանափոխութեանը վիճակված է մի մեծ յեղափոխութիւն գործել Եւրոպայի, ուրեմն և աշխարհի

ԽԵՆԹԸ

ԱՐԿԱԾՆԵՐ ՎԵՐՋԻՆ ՌՈՒՍ-ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՑ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ

—

ԼԲ.

«Լուսաւորչի քամին» բարձրացաւ և ցերեկվայ դժոխային տօթը տեղի տուեց երեկոյեան զովութեանը: Այդ բարերար քամին ոչ միայն Վաղարշապատի, այլ ամբողջ արարատեան գաւառի կենսատու ոգին է, որ ամառնային օրերում չարունակ փչում է ամեն երեկոյ: Եւ զուր չէ ասում ժողովրդական աւանդութիւնը, որ մեր Լուսաւորիչ հայրը նրան սահմանեց իր ժողովուրդը հիւանդութիւնից ազատ պահելու համար:

Վանքի աբեղաները կէսաւուր հանգիստ քնից յետոյ, դուրս էին եկել իրանց որջերից և զոյգ-զոյգ զբօսնում էին Ներսէսի լճի չուրջը, գեղեցիկ ճեմելիքների մէջ, որ հովանաւորված էին ծառերի խիտ կամարների ներքոյ: Իսկոյն աչքի էր զարկում, որ զբօսնող հայրերը չէին կազմում խումբեր, այլ բաժանված էին առանձնացած զոյգերի, կամ բոլորովին միայնակ էին ման գալիս: Դրանք նմանում էին այն արարածներին, որոնք իրանց հեռու են պահում ընկերական կեանքից, այն պատճառով միայն, որ վախենում են միմեանց մօտենալ: Կասկածը, անմիաբանութիւնը, անհաւատարմութիւնը առանձնացրել էին նրանց,—և այդ կոչվում է վանական եղբայրութիւն:

Լիճը գտնվում էր մի արհեստական բարձրաւանդակի վրա, որ կառուցված էր կոփածոյ քարերից: Նրա ստորոտից մինչև Գայիանէի վանքը տարածված էր հին գերեզմանատունը: Մի քանի տեղ փորում էին նոր գերեզմաններ, մի քանի տեղ հողով ծածկում էին արդէն փոսերի մէջ դրած մարմինները: Թիերը և բրիչները գործում էին: Քահանան փրփրթալով, աղօթքներ կարդալով, ճիշդ ասած՝ ոչինչ չը կարդալով, մի գերեզմանից դէպի միւսն էր վազում և կատարում էր թաղման խորհուրդը: Այդ բոլորը գործվում էր խորին լռութեան մէջ: Ոչ բարեկամի լացը, ոչ ազգականի արտասուքը չէին առաջնորդում հանգուցեալներին դէպի ոգիների աշխարհը, կարծես, նրանք շատ ուրախ էին, որ թշուառ մարդիկ, ազատվելով տաժանական կեանքից, գերեզմանի մէջ վերջապէս պէտք է հանգստութիւն գտնէին: Թաղում էին ալաշկերտցի գաղթականներին:

—Ո՛րքան շատ մեռնում են, ասաց աբեղաներից մէկը իր հետ ման եկող ընկերին:

—Մի և նոյն է, պատասխանեց ընկերը սառնասրտութեամբ,—այնտեղ քրդերը և թուրքերը պէտք է կոտորէին, այստեղ գոնէ իրանց մահով են մեռնում:—Բայց մենք հեռացանք հարցից, շարունակեց նա ընդհատված խօսակցութիւնը,—կրկնում եմ քեզ, որ նրան պէտք չէ հաւատալ, ամենևին պէտք չէ հաւատալ: Նա մտնում է մեզ, իրան բարեկամ և մտերիմ է ձևացնում, համակրութիւն է ցոյց տալիս, և ուրիշ հազարումէկ օյիններ է հանում, բայց այդ բոլորը կեղծ է, նա այսպիսով աշխատում է մեզանից գաղտնիքներ որսալ և յայտնել, ուր որ հարկն է: Նա լրտես է, կատարեալ լրտես: Եւ այդ պատճառով նա այնքան լաւ ընդունված է «ի վերին Երուսաղէմի մէջ»: Շատ հաւանական է, որպէս ինքը յոյս ունի, շուտով եպիսկոպոս կը դառնայ և մի հարուստ թեմի առաջնորդ կը լինի:

—Բոլորը, ինչ որ ասեցիր, ուղիղ է, բայց վերջին երկուսը չի ստանայ: «Զորրորդը» խոստանալու համար խիստ առատաձեռն է, բայց կատարելու մէջ չափազանց ժլատ: Կամենում են միայն առժամանակ այդ տխմարի գլուխը թափ տալ, որքան իրանց պէտք է, յետոյ պոչը կը կտրեն և բաց կը թողնեն, նրա պաշտօնը աւելի յարմար մէկին յանձնելով:—Տես, երկու նոր մեռելներ ևս հիմայ բերեցին...

—Թող տուր, թէ Աստուած կը սիրես, այդ քո մեռելները,—բայց նա այնտեսակ աղուէսներից չէ, որ շուտ խաբվի:

—«Խելացի աղուէսը երկու ոտքիցն էլ թակարդի մէջ է ընկնում»:

—Կամաց, թող անցնեն...

Ճեմելիքի հակառակ կողմից յայտնվեցան երկու ուրիշ աբեղաներ, որոնք մօտենալով առաջիններին, նոյնպէս դադարեցրին իրանց խօսակցութիւնը: Դրանք երկուսն էլ սինօդի անդամներ էին: Երբ փոքր ինչ հեռացան, դարձեալ շարունակեցին խօսակցութիւնը.

—Աճուրդը հիմայ պէտք նշանակել տալ, այժմ ամենայարմար ժամանակն է:

—Ի՞նչու:

—Նրա համար որ, մեզ յայտնի է, թէ այդ եկեղեցական կալուածքները ովքեր են կապալով վեր առնում: Պարոնները՝ Ն..., Մ...և Խ... որոնք միշտ այդ կալուածների կապալառուներ են եղել, այժմ իրանց առանձին գործերով գնացել են մէկը Ալէքսանդրապօլ, միւսը Իգդիր, երրորդը սատանան գիտէ, թէ որ ջհաննամը: Դրանց բացակայութիւնից մենք կարող ենք օգուտ քաղել: Եթէ աճուրդը այժմ նշանակել կը տանք, շատ պարզ է, որ կապալը կը մնայ պ. Սաթայէլեանի վրա, որը իր անունով կը վեր առնի, ի հարկէ, մեզ հետ գաղտնի ընկերութեամբ:

—Բայց, որքան ինձ յայտնի է, պ. Սաթայէլեանը այնքան պատրաստի փող չունի, որ կարողանայ գրաւական ներկայացնել:

—Այդ ես էլ գիտեմ, բայց դրանով գործը չի խանգարվի, գրաւականը մենք կը տանք, նա իր կողմից կը ներկայացնէ:

—Դու պատրաստի փող ունես:

— Տօկոսաբեր արժէթղթեր ունեմ:

—Մի և նոյն է: Ուրեմն էգուց ժողովի մէջ աճուրդի հարցը կը բարձրացնենք: Բայց ես վախենում եմ, որ «վերևից» կը խառնեն գործը:

—Չեն կարող, մինչև այդ «հոսոսները» իրանք մի և նոյնը չեն անում, ինչ բանի վրա որ մտածում ենք մենք: Եթէ «փոքր գլուխ» մատը կը խառնի, ես նրա ականջին մի բան կասեմ, և իսկոյն կը լռէ:

Այսպէս ոմանք միաբանութեան մէջ կատարվող ինտրիգաների վրա էին խօսում, ոմանք իրանց գաղտնի սպեկուլացիաների վրա էին խօսում, բայց ոչ ոք ուշադրութիւն չէր դարձնում, թէ ինչ է կատարվում իր չուրջը, ոչ ոք չէր մտածում այն բանի վրա, թէ ինչպէս ալաշկերտցին, զրկված բնիկ երկրից, պանդուխտ, անտէր և անխնամ, ճանճերի նման կոտորվում էին: Ոչ ոք չէր հետաքրքրվում այն հարցով, թէ ինչ էր եղել այդ թշուառների գաղթականութեան պատճառը, կամ ինչ կը լինի նրանց վախճանը մի օտար և անծանօթ երկրում:

Մի քանի աբեղաներ, հաւաքված միասին, իրանց ամենօրեայ երեկոյեան սովորութեան համեմատ, նստել էին անտառում, գեղեցիկ պարսկական խալիչաների վրա և թէյ էին վայելում: Մանկահասակ փոքրաւորները, նրանցից սակաւ ինչ հեռու, միմեանց հետ քրթմնջալով, ծիծաղելով և հանաքներ անելով, կարգի էին դնում թէյի առհագին պատրաստութիւնը: Այնտեղ կար սեր, կարագ, սպիտակ հաց, ռօմ և ամեն ինչ: Երեկոյեան զովը և անտառի մաքուր օդը բաց էին արել սուրբ հայրերի ախորժակը: Նրանք խմում էին, ուտում էին, ուրախանում էին, առանց մտածելու, որ նոյն անտառի ծառերի տակ, խոնաւ գետնի վրա, այժմ ընկած էին հարիւրաւոր քաղցած ընտանիքներ:

—Այդ ռօմը շատ լաւն է, ինչ գեղեցիկ հոտ ունէ, որտեղից ստացաք, հայր սուրբ, հարցրեց աբեղաներից մէկը խորին զմայլութեան մէջ ճաշակելով ռօմով խառնած թէյի բաժակը:

—Ո՞րտեղից ստացայ...կրկնեց հայր սուրբը, որի խցից բերվել էր անուշահոտ ըմպելին,—դու չես իմանում, որ իմ խուցը այն ուխտատեղիներից է, ուր մատաղը իր ոտքովն է գալիս...*)

*) Ամայի և ժողովրդից մոռացված տեղերում գտնված կիսաւեր մատուռների և վանքերի մասին աւանդութիւններ կան, որ նրանց տօնի օրերում վայրենի անասունները իրանց յօժարութեամբ գա-

միւս մասերի քաղաքական կեանքի մէջ:

Չը մոռանանք որ Եւրոպան խօսում է ամբողջ երկրագնդի վրա: Եւ մինչև որ Բիկոնսֆիլդի Անգլիան ձգտում էր վճռել արևելեան խնդիրը պատերազմի միջոցով,—ազատամիտ Անգլիան, Գլադստոնի ղեկավարութեամբ, յայտնում է թէ դիտաւորութիւն ունի նոյն հետևանքին հասնել միւս պետութիւնների հետ համերաշխ գործունէութեամբ, նրանց օգնութեամբ, որովհետև բոլորի, մանաւանդ Ռուսաստանի նպատակն էլ նոյն է արևելքում միջոց տալ այդ երկիրների մէջ քաղաքակրթութեան տարածելուն:

Եւ ահա այժմեան Անգլիան կամենում է վճռել արևելեան խնդիրը ոչ թէ պատերազմով, ոչ թէ հրով և սրով,—այլ միջոց տալով թիւրքիահպատակ ազգերին խաղաղ և ինքնուրոյն կերպով քաղաքականապէս զարգանալու:

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

Ստացանք ՂՈՒԲԱՅԻՑ, պ. Ն. Աբիսողոմեանցից 70 րուբլ յօգուտ Վանի սովեալների, որ հաւաքվեցաւ նուիրատուութեամբ: Ստորագրութիւնը շարունակվում է:

—

Գ. Սարգիս Ալագեանց ուղարկել է Հայոց Գետաշեն գիւղից 3 րուբլ յօգուտ սովատանջ թիւրքաց հայերի: Այդ գումարից 2 րուբլ պարոնը ինքն է նուիրում, իսկ 1 րուբլ նրա բարեկամներից մինը:

—

ՇԱՄԱԽՈՒՑ պ. Սարգիս Համբարձումեանից ստացանք այս օրերս 60 րուբլ հետևեալ նամակով: «Շամախու հայ-աւետարանականաց միաբանութիւնը, չը նայելով որ ի նպաստ իր սովեալ ազգայնոց գցած է արդէն ազգի գանձանակի մէջ իր աղքատիկ լուման, բայց տեսնելով իր արինակիցների տակաւին ճնշվելը սովի անգութ հարուածի տակ, կամեցաւ կրկին գէթ չնչին լումայով իր ազգայնոց սիրտը ամոքելու, վասնորոյ յանձնեց ինձ 60 րուբլ ձեզ ուղարկելու, ի նպաստ իր սովեալ եղբայրներին»:

—

Յովհաննէս Խունեանց և նրա որդի Մնացականը ուղարկեցին մեզ ՇՈՒՇՈՒՑ 50 րուբլ ի նպաստ Հայաստանի սովատանջների:

—

Թամամշևի քարվանսարայում դրված է այժմ մի փոքրիկ, երկու սենեակներից բաղկացած տեղափոխելի տուն, որ Ֆրանսիայից է բերված: Ամբողջ տունը շինած է փայտից և երկաթից. նրան կարելի է չորս ժամվայ մէջ քանդել և նորից շինել: Այդ գեղեցիկ շինութիւնը ծախվում է: Այդ տեսակ շինութիւններ շատ յարմար կը լինէին ամարանոցների բնակութեան, պատերազմական հիւանդանոցների և այլ այդ տեսակ ժամանակաւոր հիմնարկութիւնների համար:

—

Յիշեցնում ենք մեր ընթերցողներին, որ վաղը այն է հինգշաբթի օր, մայիսի 22-ին, ԹԻՖԼԻՍԻ նահանգական դատարանում կը քննվի կովկասեան ցենզուրական կոմիտէտի դատը «Մշակի» խմբագիր, Գրիգոր Արծրունու դէմ:

—

Ստացանք 56 րուբլ յօգուտ Հայաստանի սովատանջների թիֆլիսաբնակ հետևեալ անձինքներից: Ալէքսանդր Քալանթարեանց 5 ր., Ստեփան Արասխանեանց, Գ. Սուրգունեանց, Ա. Սուսանեանց, Ս. Ղազարեանց իւրաքանչիւրը 3 րուբլ, Վասիլ Տէր-Մուրադեանց, Յարութիւն Գասպարեանց, Սարգիս Սարգսեանց, Յարութիւն Մնացականեանց, Ալէքսանեանց և Օհան Տէր-Օհանեանց իւրաքանչիւրը 2 րուբլ, Ք. Խ-եանց, Վահան Երիցեանց, Կ. Կամոյեանց, Յ. Շահբուդաղեանց, Ը.Մ., Յ. Թումանեանց, Սարգիս Գասպարեանց, Ն. Մէլիք-Մուրադեանց, Գ. Տէր-Պետրոսեանց, Մ. Դուլիջանեանց, Հայ մշակ, Ցօլակ, Յ. Մէհրեանց, Ս. Պետրոսեանց Հ. Սուլխանեանց, Ը.Մ., Հ. Աւետիսեանց, Գ. Շահնազարեանց, Ս. Մէլիք-Ղարակեօզեանց, Հ. Ադաբէկեանց, Ա. Ադոյեանց, Ս. Մատինեանց, Մ. Փանեանց, Գ. Տապտապեանց, Բարխուդարեանց, Ն. Ծովեանեանց և Վ. Տէր-Նիկողոսեանց իւրաքանչիւրը 1 րուբլ: Ընդամենը 56 րուբլ:

—

Հեռագրով մեզ հաղորդում են ՄՈՍԿՎԱՅԻՑ, որ շուտով գալու է Թիֆլիս յայտնի երաժիշտ, ջութակի վրա ածող պ. Բառւէր և նրա հետ միասին գալու է յայտնի ռուս վերծանող (чтецъ) Գրիգորօվսկի: Նրանք տալու են մի երկու կօնցէրտներ Թիֆլիսում: Այժմ իմացանք որ պարոնները հասած են արդէն Թիֆլիս:

—

ԱԽԱԼՑԽԱՅԻՑ մեզ գրում են, որ տեղային հայկաթօլիկ հասարակութեան մէջ բաւական խռովութեան և հակառակութիւնների առիթ է տալիս իրանց դպրոցի խնդիրը: Ժողովուրդը հոգաբարձութիւնից հաշիւ է պահանջում, բայց գործը օրէց օր ձգվելով, զանազան երկպառակութեանց պատճառ է տալիս: Թէև նշանակված են ժողովրդից մի քանի հաշւատես անձինք, բայց տակաւին ոչինչ հետևանք չեն հասել:

—

Մեզ գրում են ԱԳԱՐԱԿ գիւղից, որ չը նայելով մերձակայ բոլոր գիւղերում սաստիկ թանգութիւն է տիրում, բայց Ագարակ գիւղում բաւական առատութիւն կայ, այնպէս որ, ամեն մի գիւղացի այս տարի մօտ հազար րուբլու ցորեան է ծախել: Այդ հարստութեամբը ագարակցիք պարտական են իրանց գիւղի պտղաբեր և արգաւանդ հողին:

—

ԱԳԱՐԱԿ գիւղից մեզ գրում են, որ օրեզչիկ պ. Գ. Ս. զանազան խարդախ միջոցներով գիւղացիներին տանջում է և նրանցից փողեր է առնում: Այդ մի և նոյն անձը 1876 թւին 3,500 րուբլի վնասի պատճառ եղաւ գիւղացիներին: Նա իր հետ միաբանել է մի քանի իր նման մարդիկ, որոնք միամիտ և խեղճ գիւղացիների տգիտութիւնից օգուտ քաղելով, հարստահարում են նրանց:

—

ԱԽԱԼՔԱԼԱՔԻՑ մեզ գրում են, որ ապրիլի 27-ին թատրոնասէրների խումբը մի ներկայացում տուեց յօգուտ տեղային աղքատների. Ներկայացրին «Արշակ Բ» ողբերգութիւնը: Չը նայելով որ ներկայացումը շատ լաւ անցաւ, բայց հանդիսականների թիւը սակաւ էր, և ծախսերը դուրս գալուց յետոյ, միայն 30 րուբլի արդիւնք մնաց: Պատճառը աղքատաց հոգաբարձուի անհոգութիւնն էր, որին յանձնած էին տոմսակները ծախելու.—Փ. գիւղի շինական տանուտէրը մի գիւղացու այնքան սաստիկ ծեծում է մտրակով, որ ողորմելին նոյն օրը վախճանվում է:

—

Մեզ գրում են ԱԽԱԼՔԱԼԱՔԻՑ, որ ապրիլի 27-ին ամեն տարվայ սովորութեան համեմատ կատարվեցաւ Մօսկվայի բնակիչ պ. Ցովնանեանցի պապի հոգեհանգիստը, որի գերեզմանը գտնվում է քաղաքից մի վերստ և կէս հեռաւորութեան վրա: Այնտեղ տեսնվում է մի անշուք տապանաքար առանց արձանագրութեան, միայն մի խաչ քանդակված վրան: Այս տարի հոգեհանգիստը աւելի հանդիսաւոր կերպով կատարվեցաւ:

—

ԱԽԱԼՔԱԼԱՔԻՑ մեզ գրում են, որ տեղական վարչութիւնից հրամայված է գիւղացիներին միւս մշակութիւնների հետ և կարտոֆիլ ցանել: Բացի դորանից կարգադրութիւն է արած գիւղերում օդի մաքրութեան համար ուռեններ տնկել: Լաւ կը լինէր, որ հրամայէին գիւղացիներին մաքրել իրանց խրճիթների առջև կուտակված աղբանոցները:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԱՆԳԼԻԱԿԱՆ ԴԵՍՊԱՆ ԳՕՇԵՆԻ ՑԱՆՁՆԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆԸ

—

«Голосъ» լրագրի մէջ կարդում ենք հետևեալ առաջնորդող յօդուածը:

Այն յանձնարարութիւնը, որի կատարելու համար պ. Գօշեն ուղևորվեցաւ Կ. Պօլիս, Արևմտեան Եւրօպայի քաղաքական շրջանների մէջ զանազան խօսակցութիւնների, գուշակութիւնների և ենթադրութիւնների առարկայ է դարձել: Ամենքը խոստովանվում են, որ արևելեան հարցը փոփոխվում է, նոր կերպարանք և նոր ուղղութիւն է ստանում: Անգլիական ազատամիտ կուսակցութեան, հետևապէս և Գլադստոնի մինիստրութեան գլ-

—խմանում եմ... լաւ է այսպիսի ձգողական զօրութիւն ունենալ:

Արևը մտել էր արդէն: Անտառի մէջ մասյլը հետզհետէ թանձրանում էր, թէև ոսկեզօծ ամպերը տակաւին վառվում էին արեգակի վերջին ճառագայթներից: Լուսաւորչի քամին փոքր ինչ մեղմացել էր և ծառերի տերևները հազիւ շարժվում էին մի խուլ, կախարդական սօսափիւնով: Անտառի խորին լռութիւնը երբեմն ընդհատվում էր տխուր հառաչանքներով: Գիշերը մօտենում էր: խաւարի մէջ աւելի շատ զարթնում են դառն յիշողութիւնները: Բազօթեայ, գետնատարած, մերկ և անօթի ալաշկերտցին, մի սարսափելի երազից սթափված մարդու նման, դեռ նոր սկսել էր զգալ իր վիճակի դառնութիւնը: Նա մտածում էր, որ հարստութիւն ունէր, իսկ այժմ ընտիրված է մուրացկանութեամբ ապրել: Նա մտածում էր, որ տուն և օթևան ունէր, իսկ այժմ բաց երկնքի տակ է ապրում: Նա մտածում էր, որ զաւակներ ունէր, իսկ այժմ չը կան նրանք. ո՞րտեղ կորան, ո՞վ տարաւ, ինչ եղան,—ինքն էլ չը գիտէր: Բոլորը կորաւ մի խառնաշփոթ և սոսկալի խռովութեան մէջ, երբ մայրը որդուն մոռացել էր, երբ եղբայրը մոռացել էր քրոջը, երբ ողամարդը կորցրել էր ամուսնին,—երբ ամեն մարդ, հալածված թուրքի սրից և հրից, աշխատում էր իր գլուխը միայն ազատել:—Ամեն մարդ սրտումը անդարմանելի վէրք ունէր, ամեն մարդ կորցրել էր մի բան, որ նրա համար աշխարհի բոլոր բաներից թանգագին և անփոխարինելի էր: Այս էր պատճառը, որ ամբողջ Վաղարշապատը այս գիշեր թնդում էր գաղթականների հառաչանքներով, որոնք կատարում էին մի ընդհանուր սուգ, սուգ, որի համար մխիթարութիւն չը կար...

Այդ միջոցին մի պարթևանձնեայ տղամարդ, անցնելով անտառի ծառերի միջով, հետաքրքիր աչքերով նայում էր գաղթականների վրա, մօտենում էր նրանց, խօսեցնում էր և դարձեալ շարունակում էր իր ընթացքը: Տխուր, մտայոյզ կերպարանքը այդ տղամարդի, երեսի այրական արտայայտութիւնը, համարձակ և անձնավստահ շարժմունքը ակամայ ուշադրութիւն էին դարձնում իր վրա: Նա դուրս եկաւ անտառից, անցաւ Գայիանէի վանքը և կանգնեց գերեզմանատան մօտ: Այստեղ դեռ աշխատանքը չէր վերջացել... դեռ թաղում էին...

Նրա ականջին զարկեց երգի ձայն:

«Բուլբուլն է հաքեր ի յոտին կօշիկ,

«Ջվարդն կը փնտռէ սիրով, անուշիկ»...

—Կատարվէք դուք, ասաց իր մտքում անծանօթ տղամարդը և շարունակեց ճանապարհը:

Երգի ձայնը լսվում էր անտառի խորքից, ուր այժմ աբեղաները, ռոմից ստացած ոգևորութիւնից յետոյ, կատարում էին իրանց գիշերային արշաւանքները:

Անծանօթ տղամարդը մօտեցաւ լճին: Այստեղ նոյնպէս մի քանի աբեղաներ սև ուրուականների նման դեռ զբօսնում էին: Բայց մէկը նստած էր անշարժ, միայնակ, որպէս առանձնացած սգաւոր, որ իր մխիթարութիւնը գտնում է սյն դրութեան մէջ, երբ ոչ ոք չէ հարցնում նրանից մի բան, և երբ ոչ ոք չէ դիպչում նրա սրտի վէրքերին: Աբեղայ այրված, մռայլոտ դէմքը և հնամաշ հագուստը ցոյց էին տալիս, որ այդ աբեղան պէտք է պանդուխտ և աղքատ լինի: Վանքի քնքոյշ և կոկիկ հագնված միաբաններից ոչ ոք չէր մօտենում նրան, կարծես, վախենում էին պղծվել նրա հագուստներից, թէև այդ պարզ, հովուական հագուստների մէջ ծածկված էր մի մարմին, որ կըրում էր իր մէջ գեղեցիկ և ազնիւ յատկութիւններ: Անծանօթ տղամարդը կիսախաւարի միջից նկատելով անծանօթ աբեղային, մօտեցաւ նրան:

—Ա՛խ, Յովհաննէս հայր սուրբ, դո՞ւք էք:

—Ա՛խ, Վարդան, գոչեց աբեղան և գրկեց նրան:

Աբեղան սուրբ Յովհաննու վանքի վանահայր և մի և նոյն ժամանակ Ալաշկերտի առաջնորդն էր, որ գաղթականների հետ եկել էր ռուսաց հողի վրա, չը կամենալով բաժանվել իր ժողովրդից:

Վարդապետը և Վարդանը նստեցին մի քարի վրա, որ լճի ափի մօտ ծառայում էր որպէս նըստարան:

—Ե՞րբ եկար, հարցրեց վարդապետը:

—Այսօր, հէնց այս ժամիս, պատասխանեց Վարդանը իր չորս՚ը նայելով, որ նրանց չը լսեն:

—Ոչ ոքի չը տեսար:

—Դեռ ոչ ոքի:—Այդ խառնիճաղանճ բազմութեան մէջ ո՞ւմը կարելի է գտնել: Ես շատ կը ցանկանայի տեսնել Մէլիք-Մանսուրին, լսեցի, որ նա էլ գաղթականների մէջն է:

—Ես նրան տեսայ երկու օր առաջ, պատասխանեց վարդապետը,—այժմ պէտք է Երևանում լինի, կարծեմ, այնտեղ պէտք է տեսնվէր մի քանի պարոնների հետ, որոնք մտածում են մի մասնաժողով կազմել գաղթականների վիճակի համար հոգ տանելու:

—Թիֆլիսում արդէն կազմվել է մասնաժողով:

—Երևանինը պէտք է նրա մի ճիւղը լինի:

—Այստեղ ինչպէս են գնում գործերը:

—Շատ վատ, պատասխանեց վարդապետը տըխուր ձայնով,—մի ամբողջ շաբաթ է, որ այստեղ վէրընկած եմ. Վաղարշապատի մի անկիւնում տեղ են տուել. ոչ ոք ինձ վրա չի նայում, ոչ ոք չի էլ ուզում հարցնել, թէ ինչ և ո՞րպիսի դառն հանգամանքներ բերեցին մեզ այստեղ: Ինձ խոստացան, թէ կը տանեն վեհարանը և այնտեղ հարցմունքներ կանեն: Բայց դժբախտաբար այսպէս օրերը անցնում են: Ստիպվեցայ գրաւոր կերպով ներկայացնել թշուառ ժողովրդի գաղթականութեան բոլոր պատմութիւնը, և յոյս ունէի, որ դրանից յետոյ կը կանչեն ինձ և բերանացի բացատրութիւններ կը պահանջեն: Այդ փորձը նոյնպէս մնաց ապարդիւն: Մի՞թէ կարելի է մինչև այս աստիճան սառնասիրտ և մինչև այս աստիճան անգութ լինել: Ես ցուցակը ունեմ, որ 3000 ընտանիքից մինչև այսօր 1500 հոգի մեռել են, որը հիւանդութիւնից, որը քաղցածութիւնից: Մնացածները, անտարակոյս, նոյնպէս կը մեռնեն, եթէ նրանց վիճակը այսպէս կը շարունակվի:

Վերջին տեղեկութիւնները որքան և ցաւալի լինէին, այսուամենայնիւ, մի առանձին տպաւորութիւն չը գործեցին Վարդանի սրտի վրա. Նա այդ բոլորը շատ բնական էր համարում. Նա առաջուց գիտէր այս տեսակ գաղթականութիւնների կործանարար հետևանքները:

—Բոլոր գաղթականները այստե՞ղ՝ Վաղարշապատում են միայն զետեղված, հարցրեց նա:

—Ոչ, Իգդիրից եկած Վաղարշապատ և այստեղից տարածվում են դէպի ամեն կողմեր: Այժմ Սուրմալուի գաւառից սկսած, գաղթականները ցրված են մինչև Նոր Բայազէդ, մինչև Հին-Նախիջևան. ամեն տեղ, ամեն գիւղերում կարելի է գտնել նրանց:

—Ժողովուրդը ինչպէս է վերաբերվում դէպի իր պանդուխտ եղբայրները:

—Ժողովուրդը խիստ մարդասիրաբար է վարվում. օթևան է տալիս, կերակրում է, հագուստ է տալիս, և չէ խնայում, ինչ բանով որ կարող է օգնել: Պէտք է ասած, որ այստեղի ժողովուրդը ինքն էլ սաստիկ կարօտութեան մէջ է. պատերազմի պատճառով այժմ ամեն ինչ թանգացել է: Բայց գաղթականներին աւելի բժշկական օգնութիւններ են հարկաւոր, քան թէ հաց. զանազան հիւանդութիւններ անխնայ կոտորում են:

Գիշերային մութը բոլորովին պատել էր վանքի շրջակայքը: Աբեղաները քաշվել էին իրանց խուցերը: Բայց խորհրդաւոր երգի ձայնը կրկին լսելի եղաւ անտառի խորքից.

«Բուլբուլն է հաքել ի յոտին կօշիկ,

«Ջվարդն կը փնտռէ սիրով, անուշիկ»...

—Դու այժմ ո՞ւր պիտի գնաս, հարցրեց վարդապետը Վարդանից, ոտքի կանգնելով:

—Ինքս էլ չը գիտեմ...

—Գնանք ինձ մօտ:

—Ես չէի ցանկանայ, որ այստեղ ինձ տեսնէին:

—Վանքում այժմ քեզ ոչ ոք չէ կարող ճանաչել:

(Կը շարունակվի)